

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М. С. Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга I

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
“СВІТ”
2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою “Українська книга” 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі: Оксана ЮРКОВА

Переклад статей:
з чеської — Олена ТРЕТЯКОВА,
з російської — Світлана ПАНЬКОВА

Видавництво “Світ”

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-921-0 (Т. 10. Кн. I)

© Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України, 2015
© Інститут історії України НАН України, 2015
© Юркова О.В, упорядкування, передмова,
коментарі, 2015
© Видавництво “Світ”, дизайн та художнє
оформлення, 2015

ІСТОРИЧНІ
ТА ІСТОРИОГРАФІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР — ФІКЦІЯ ЧИ НЕОБХІДНИЙ НАУКОВИЙ ПОСТУЛАТ?

Се цікаве і актуальне питання встало і зворушило знову багатьох і багатьох з приводу виступу молодого польського славіста на сторінках “Le Monde Slave”¹. Венцеслав Ледніцький, відкриваючи перший курс славістики на новозаснованій кафедрі “слов’янських мов і літератур” в Брюссельському університеті, поставив се питання: чи існує спільний ґрунт у слов’янських студій, точніш: що вони мають спільне? І підчеркуючи — може, аж занадто сильно — повну реальність завдань і досягнень порівняної слов’янської лінгвістики в реставрації спільної слов’янської мови (*le slave commun*) та історії розвою з неї поодиноких слов’янських мов, він рішуче протестує, в інтересах наукової об’єктивності, против перенесення тих же методів, змагань і тенденцій на ґрунт історії слов’янських літератур. Він нагадує історію заснування першої слов’янської кафедри — кафедри “слов’янської літератури” в Collège de France в 1840 р., дорученої тоді Міцкевичові, і його курс “слов’янської літератури”; підчеркує безплідність сеї ідеї “слов’янської літератури”; згадує пізніші проби історії слов’янських літератур — від великої праці Пипіна і Спасовича* і до новішого курсу проф. Махаля*, і приходить до висновку, що ся ідея синтезу слов’янських літератур була ідея хибна. Вона була навіяна політикою панславізму, штучними, надуманими бажаннями вирівняти глибокі диференції, історично витворені між слов’янськими народностями, їх культурою, творчістю, спеціально між “двома великими слов’янськими світами”: католицьким і православним, тим, що був в сфері впливів романо-германських, і тим, що стояв під впливами Візантії. На погляд автора, слов’янська історія літератур повинна трактувати сю історію не як цілість, але як поставлення поруч себе історій поодиноких слов’янських літератур.

Одним словом: історія слов’янських літератур чи історії слов’янських літератур? *L’histoire des littératures envisagée comme un ensemble, чи une juxtaposition d’études nationales?* (с. 423).

Автор, стараючись якомога виразніш відмежувати науку славістики від усякої політики, рішуче стає на сю останню точку погляду, *juxtaposition**, і в своїх викладах рішуче вирікається синтетичного трактування слов’янських дисциплін (*enseignement slave synthétique*, с. 431).

Отже *juxtaposition* — як умова наукової об’єктивності, а *synthèse** — як продукт чи покривка політиканства, тенденцій фіктивної солідарності, замаскованого імперіалізму і т. д.

Питання дуже інтересне і більш ніж коли-небудь актуальне під теперішню хвилю, коли упадок феодальних імперій, що тяжіли над різними частинами слов’янських народностей, одним принесло повну емансипацію

¹ *Venceslav Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d’études Slaves. — “Le Monde Slave”, 1926, décembre, p. 411–431.*

і широкі можливості національного будівництва, а інші, що такої можливості повного національного самоозначення при сій перебудові національних відносин не одержали, — з подвоєною силою упоминаються за свою національну кривду. Культурний світ засівається катедрами славістики, слов'янськими інститутами, спеціальними органами, присвяченими слов'янству, і широкі культурні верстви чекають від них роз'яснення, що таке сей слов'янський світ, як він зложився, що він собою уявляє під сю хвилю, і чого можна сподіватися від нього в будучності. Чекає не “юкстапозиції”, розуміється, а власне “синтезу” — можливо суцільного, синтетичного представлення ріжних питань з сфер сього слов'янського мікрокосму. І що ж, чи славісти, покликані на позиції таких компетентних інформаторів, справді повинні стати в позиції.

Odi profánum vulgus et árceo* — відповісти сим широким верствам, що їх інтереси, їх питання, що вони ставлять славістиці — питання вульгарні і ненаукові, криють під собою політиканство, і славістика не може постачати матеріалу на обґрунтування таких політичних експериментів. Поза лінгвістикою вона не знає ніяких синтетичних завдань: ні в літературі, ні в історії, ні в етнографії, ні в історії права? Вона знає тут тільки “юкстапозицію”?

Я розумію і шаную психологічні мотиви такого ставлення питання у автора. Він, як сам дає зрозуміти, виріс під вражіннями старих російсько-польських відносин, пам'ятає, як дискусії про слов'янську спільноту, Кирила-Мефодія і всякі такі інші шановні речі служили на обґрунтування російського панславізму, що конкретизувався в звісній фразі найбільшого російського поета про слов'янські ручаї, що мають неминуче злитися в “Русскому морі”. Я тому розумію, чому він так підозріливо і неприхильно ставиться до всяких проб форсувати ідею слов'янської спільності і солідарності, і доходить нарешті до своєї тези: *juxtaposition seulement et pas de synthèse**. Розумію тим більше, що український нарід ще більше, ніж польський, терпів від практичних надуживань в політиці таких міркувань про слов'янську спільноту, історичні зв'язки, спільну спадщину минулого — і навіть і нині ще терпить від слов'янських імперіалістичних гасел, заправлених псевдонауковими посиланнями на солідарність і спільність. Але — він дізнава сього і від надуживань фактами слов'янської лінгвістики! Висновки лінгвістичного синтезу, що в протиставленні до історії літератури здається д[обродію] Ледніцькому таким ясним і науково необхідним, теж бували і досі бувають в руках націонал-політиків зброєю національного імперіалізму на поневолення слабших народностей. “Єдинство русского народа”, котрим ущимляли нас, українців, базувалось на лінгвістичних спостереженнях славістів, так само, як на історично-літературних й ін. Але не можна *mit dem Bade das Kind ausschütten**. Наука не відповідає за надуживання її вислідів на практиці і вона не може відмовлятися від заняття певними проблемами з огляду на се, що з її висновків хтось може робити ненауковий вжиток. Се річ наукового сумління дослідника — по силі відмежовуватися від можливого ненаукового використання його наукових висновків, можливо паралі-

зувати таке використання підчеркування моментів, які можуть нейтралізувати політиканські надуживання його висновків. Але зрікатися досліду моментів культурної спільності слов'янських народів і їх кооперації на полі культурної творчості, тому що се може бути використане для політичних завдань, дослідникам-славістам чи історикам окремих національних літератур — ніяк не годиться. Мета кожної науки, кінець кінцем, завсіди синтез, і історик слов'янських літератур не може переставати на juxtaposition так само, як і всякий інший дослідник. Той не зможе фізично — коли не буде умисно закривати очей на факти...

Сам д[обродій] Ледніцький, протестуючи против синтетичного трактування історії слов'янських літератур, предметом свого першого курсу бере романтизм в російській і польській літературі. Чи він трактуватиме ці дві теми виключно “юкстапозитивно” і закриє очі на різні моменти стичності і дифузії обох літератур на сім полі? Я не спеціаліст ні в польській, ні в російській літературі, але мені самі собою приходять на пам'ять такі фрази, як глибоке вражіння, зроблене в російських (і так само в українських) кругах ідеями й заняттями Ходаковського, спостереженнями над народною слов'янською поезією К.Бродзінського, впливи “Історичних співів” Немцевіча* на поезію Рилєєва, що робила свого часу таке глибоке вражіння і на Україні, і т. д. Була дифузія, було обопільне проникання і проби синтезу. Були і не можуть бути поминені істориком.

В самій своїй статті д[обродій] Ледніцький з приємністю підчеркує впливи польської школи і літератури XVII в. на московську через українську. Він підносить спільні переживання впливів італійського Відродження у західного слов'янства; але, я думаю, він пам'ятає, що ці переживання не кінчилися в Дубровнику, Кракові й Празі, а свідом також їх рефлексів в літературі й мистецтві України, Білорусі і Московщини? А переживання Реформації? Чи вони так само не дали себе відчутти не тільки в Чехії й Польщі, але так само в Хорватії, на Україні, в Білорусі, і знов-таки — і в землях Великоруських, зв'язавши в один круг майже всі слов'янські краї. Своїми впливами: раніші стадії — віклефізму, гуситизму, чеських братів, і пізніші — лютерства, кальвінізму, анабаптизму, соцініанства?

Перед тим експансія болгарського народного християнства, т. зв. богомильства, в своїх розгалуженнях і модифікаціях, чи не пройшла вона теж майже повного кола по землях слов'янських, безпосередньо чи посередньо (через посередництво італійських і німецьких сект) — зв'язавши їх в одно коло?

Так само й епоха християнізації — перекладів Св. Письма, літургічної й агіографічної літератури й обміну ними між слов'янськими краями, чи вона, відкинувши всі перебільшення кирило-методіївства, московського і чеського слов'янофільства і т. д., не лишила нам фактично широкого образу слов'янської дифузії, що свобідно переходила межі політичних формацій і культурних сфер Візантії й Риму?

В сфері народної творчості, так як вона розвивалася на спільних мотивах, винесених ще з правітчини, в перших віках розселення і по розселенню, коли широка міжслов'янська дифузія ще була особливо активна й широка, — обопільні запозичення і тем, і поетичних форм були дуже живі не тільки в сіх ранніх віках, але й пізніших! Д[обродій] Ледніцький підчеркує своєрідність ріжних народнопоетичних родів теперішнього слов'янського репертуару: великоруських билин, українських дум, колядок і щедрівок, сербо-болгарських епічних пісень, великоруських і польських духовних стихів. Але тут те ж саме явище, як і в словенській лінгвістиці: в сучасних мовах слов'янських племена розійшлися так, що одно другого вже не розуміє, але для лінгвіста се розгалуження одного цілого, які можуть і мусять студіюватися тільки методом порівняння. Історик усної творчості, не вважаючи на зовнішню дивергенцію, теж на кождім кроці знаходить в обрядовій, ліричній й епічній поезії спільні вихідні точки і неустанный обмін мотивами і формами під перехресними впливами Європи й Азії, традиції античної і християнської, германо-романської, передньоазійської, турецької, індійської і т. д. Сі впливи і запозичення з сфери усної творчості переходять до літератури книжної і навпаки, творячи густу сіть перехресних впливів і течій міжслов'янських і позаслов'янських. Далматинські перерібки лицарських романів, які так глибоко вриваються в саму гушину східнослов'янського життя, що принесений з Дубровницьких країв *Вуово d'Antona* досі зістається одним з найбільш популярних героїв народної великоруської літератури*, і поруч них народні співаки — носії героїчного полудневослов'янського епосу, що стають типовою фігурою польського й українського життя XVI в., оспіваного Є.Морштиним:

Przy nim serbin żaloszny długi smyczek wlecze*,
łeb skrzywiwszy po polciu, a rywułę siecze,
grając im starodubskie dumy, jak przed laty
Turków bili Polacy i mężne Chorwaty.

А вихованець нової болгарської школи Пахомій Льоготет, реформатор московської агіографії XV в., популяризує в новій літературній формі дані болгарським відродженням ріжні теми — побожні і героїчні — на ґрунті книжнім.

Ні, слов'янський літературний світ — се не механічна “юкстапозиція” відокремлених, ізольованих національних літератур. Се коли не цілість, то система, тісно пов'язана між собою неустанным обміном і певною кооперацією — неплановою, несвідомою, але органічно ув'язаною співпрацею національних культур, які не журяться можливими висновками, що можуть бути колись і кимсь зроблені з їх запозичень, а жадібно шукають того, що могло б їх збагатити новими переживаннями і емоціями. “Беруть своє скрізь, де його находять” — в руках приятних і суголосних, а так само

в ворожих і неприятельських, в свідомості того, що кожде таке запозичення, звідки б воно не йшло, кінець кінцем підіймає власну динаміку, даючи імпульс власній творчості, що неминуче дає новий синтез свого дотеперішнього добутку з новим запозиченням, і под. Я знаю, що єсть круги, які досить нерадо констатують у себе наявність запозичень: се треба сказати і про польських дослідників літератури, які нерадо признають впливи східнослов'янські, візантійської культури. На се вплинули різні політичні переживання і упередження, що запозичення свідчать про пасивність, слабкість народного життя. Але, по-перше, — се хибний погляд: історики культури можуть посвідчити, що запозичення не являється свідоцтвом пасивності, а підвищеної активності. Культура не приймає пасивно впливи — вона бере їх, бере те, для чого у неї є вже підготовлений ґрунт і потреба, і самостійно переробляє, даючи, як я сказав, новий синтез свого дотеперішнього доробку з новими, запозиченими мотивами, формами, ідеями і т. д. Се одно; друге — ігнорування фактів, хоч би неприємних в даних умовах, різними слов'янськими культурами, народностями і областями робить неповними, бідними і недостаточними ті *études nationales**, котрих “юкстапозицією” рекомундує вдоволитися д[обродій] Ледніцький. Се правда, розуміється, що досліди над сею міжслов'янською культурою і літературною дифузією далеко тяжчі і складніші, ніж над лінгвістикою, але ніяк не годиться робити тут *us Not eine Tugend** і вважати завдання літературного синтезу не науковими через се тільки, що вони являються занадто складними і трудними.

Спеціально межі тих “двох великих слов'янських світів”, західного і східного, підчеркнені д[обродієм] Ледніцьким, далеко не являються такими різкими і непереборними, як то здається прихильникам сього погляду. У автора “Росія, Болгарія і Сербія творять першу групу, найбільш віддалену від історичної Європи — найменш європейську, — що спинилася на порозі духового життя (*vie morale*) Європи, як казав Леруа-Больє. Польща, чехи і західно-полудневі слов'яни творять світ західний — хоч він і не представляє ніякої внутрішньої одності, ніякої одностайності ані характеру, ані культури” (с. 429). В тім, що автор називає по старій пам'яті “Росією”, так само західні частини: Україна, Білорусь і Старий Новгород стояли під дуже сильним впливами Західної Європи, що і служили посередниками, що передавали західноєвропейські впливи на Московщину і в євразійські області східнослов'янської експансії. Перед нами ніяк не два світи, розділені глибоким і широким океаном, а скоршу дві сторони одного континенту, офарблені в різні кольори, з широкою смугою посередині, де сі два офарблення зливаються й дають різні посередні нюанси, що посилають від себе такі посередні розгалуження направо і наліво, в різних напрямках і різних епохах, свобідно переступаючи етнографічні й політичні межі. І історик культури, історик літератури, мистецтва й т. д. менше інтересується сими культурними, ідеологічними хвилями, що переливаються через національні й державні границі, ніж тим життям, що розвивається в отсих національних і політичних границях.

Коли для історика культури цілком реальним поняттям являється історія людської культури, неважачучи на безконечну мінливість людських рас, географічних, економічних і т. д. умов їх життя. Коли для історика мистецтва, техніки і т. д. ся історія зовсім не зводиться “до юкстапозиції” окремих країв і народів на сім полі. Коли культурна історія Європи або історія європейських літератур, як би вона не викладалася — за певними культурними течіями чи за окремими краями й народами, також являється не юкстапозицією сих країв і народів, а історією їх кооперації на літературнім чи культурнім полі. — Тим більше се треба сказати про слов'янський світ, далеко щільніш зв'язаний між собою зв'язками сусідства, ближчим спорідненням своїх мов, переживаннями праслов'янської доби й епохи розселення, культурними набутками, зачерпненими з спільних джерел і передаваними з рук до рук, та ріжними спільними історичними переживаннями. Занадто багато спільного було тут і єсть, аби можна було се поменшити, навіть відкидаючи якнайостріше всі перебільшення романтичного чи політичного панславізму. Поруч студіювання окремих слов'янських країв і народів — їх історії, культури, літератури, мистецтва, мови, зістається ще занадто багато спільного — не тільки в мові, але так само в словесній і пластичній творчості, ідеології, праві і т. д., що треба мати на увазі не тільки для сторонніх кругів, яких інтересує слов'янство як цілість більше, ніж його окремі галузі, але і самим дослідникам сих окремих галузів, в інтересах поглиблення і всесторонності представлення життя сих окремих слов'янських країв і племен. Що в досліді сих міжслов'янських спільностей і взаємин досі зроблено мало, в порівнянні з успіхами порівняної лінгвістики, се зовсім не може бути аргументом — як у д[обродія] Ледніцького — против їх досліду як чогось нереального, фіктивного, навіяного політикою і т. д. Навпаки, се повинно покликати до більш інтенсивних дослідів в сім напрямі, і без сумніву — се лежить в обов'язку і тих слов'янських катедр, інститутів і т. д., що засновуються по ріжних неслов'янських краях для популяризації відомостей про слов'янство в цілості. Від сього ті, що обсаджують сі катедри, інститути і т. д., ніяк не повинні відпекуватися, нібито від якоїсь ненаукової вимоги.

Се завдання трудне, воно вимагає об'єктивності і такту, і самостійної наукової праці більш, ніж популяризація вислідів поодиноких “національних студій”. В його здійсненні повинні сим популяризаторам славістики як цілості з усею енергією допомагати ті дослідники, які працюють над історією (в широкім розумінні) окремих частин слов'янства. Але ні сі, ні ті не можуть заперечити потреби дослідження того, що об'єднувало і зв'язувало сі окремі частини зв'язками змінними, непостійними, нерівномірними, але все-таки реальними і в наслідках своїх не зникомими, і дійсно надавало і досі ще надає слов'янству поняття цілості, неважачучи на ті відміни, суперечності і антагонізми, що його тепер ділять, — але хто зна, чи так будуть ділити вічно!..

Київ, 1.V.1927

ревського і його братів (матеріали також готувала К.Лазаревська), однак через погром Історичних установ М.Грушевського цим планам не судилося здійснитись.

19 травня істор[ико]-філол[огічний] відділ Укр[аїнської] академії ухвалив, на внесення ак[адеміка] М.Грушевського, заснувати постійну “Комісію для вивчення історії української історіографії” — Комісія для дослідження нової української історіографії була створена у складі Історично-філологічного відділу ВУАН у травні 1927 р. У квітні 1930 р. перейменована на Комісію історії козащини й козацької доби, а у 1934 р. ліквідована.

Історіографічна комісія, завданням якої, за словами її голови акад. М.Грушевського, було “висвітлення української історіографічної праці в зв’язку з соціальним і політичним життям, з ідеологічними течіями, з національним і революційним рухом часу”, проводила комеморативні заходи на пошану визначних українських істориків, публікувала матеріали про їх життя та діяльність, готувала до видання зібрання їх творів та бібліографічні покажчики. Див.: [Грушевський М.] Історичні установи Всеукраїнської академії наук в р. 1928/29. Комісія для дослідження нової української історіографії. Археографічна Комісія. Комісія нової історії України // Україна. — 1929. — Жовтень—Листопад. — С. 160—162.

Історія слов’янських літератур — фікція чи необхідний науковий постулат?

Перша публікація: Sveslavenski zbornik: spomenica o tisućugodišnjici Hrvatskoga kraljstva. — Zagreb: Zajednica Slavenskih Društava, 1930. — S. 90—97. Підпис на початку статті: *Михайло Грушевський (Київ)*. У кінці статті зазначена дата написання: “Київ, 1.V.1927”.

Публікується за першодруком.

На с. 90 “Sveslavenski zbornik” у примітках була дана біографічна довідка про автора. Наводимо її мовою оригіналу (хорватською) та у перекладі на українську.

MIHAJLO SERGIJEVIĆ HRUŠEVSKI (* 1866), ukrajinski historik i narodni buditelj. Smatraju ga jednim od tvoraca moderne ukrajinske nauke. Budući da za carske Rusije nije mogao djelovati u Rusiji, prešao je u Lavov, gdje je mnogo godina bio na čelu “Товариства імени Шевченка”. Poslije revolucije se vratio u Kijev, gdje je njegovim nastojanjem osnovana Ukrajinska akademija nauka. Pored odlične periodične publikacije “Ukrajina” izdaje Historiju ukrajinske književnosti i Historiju Ukrajine (od njega je njemačko djelo “Geschichte des Ukrainischen [Ruthenischen] Volkes”). U povodu četrdesete godišnjice njegova naučnog rada izdan mu je godine 1928 u počast veliki zbornik.

МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ ГРУШЕВСЬКИЙ (* 1866), український історик і національний будитель. Вважається одним із творців сучасної української науки. Не маючи змоги за царату працювати в Росії, він переїхав до Львова, де протягом багатьох років очолював “Товариство імени Шевченка”. Після революції вчений повернувся до Києва, де завдяки його зусиллям була заснована Українська академія наук. Разом зі зразковим періодичним виданням “Україна” видає “Історію української літератури” та “Історію України” (частину опубліковано німецькою мовою “Geschichte des Ukrainischen [Ruthenischen] Volkes”). З нагоди сорокової річниці наукової діяльності у 1928 р. на його пошану був виданий великий збірник.

с. 238 ...великої праці Пупіна і Спасовича... — йдеться про працю: *Пупин А.Н., Спасович В.Д.* История славянских литератур: В 2 т. — СПб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1879—1881.

...новішого курсу проф. Махаля... — мова йде про тритомне видання: *Máchal J. Slovanské literatury*: 3 sv. — Praha: Matice česká, 1922–1929. — 319, 605, 795 s. На момент написання статті М.Грушевським вийшло два томи — у 1922 та 1925 рр.

juxtaposition — з фр.: зіставлення.

synthèse — з фр.: синтеза, узагальнення.

с. 239 *Odi profanum vulgus et arceo...* — з лат.: зневажаю та гоню геть неосвічену юрбу. Цитата із “Од” Горация.

juxtaposition seulement et pas de synthèse — з фр.: тільки зіставлення і жодних узагальнень.

mit dem Bade das Kind ausschütten — від німецького виразу: Das Kind mit dem Bade ausschütten — Виплескувати немовля разом із водою.

с. 240 ...“Історичних співів” *Немцевіча...* — йдеться про одну з найпопулярніших польських книжок ХІХ ст.: *Niemcewicz J.U. Śpiewy historyczne z muzyką i rycinami.* — Warszawa, 1816.

с. 241 ...принесений з Дубровницьких країв *Вуово д’Антоня досі зістається одним з найбільш популярних героїв народної великоруської літератури...* — *Vuovo d’Antona* (англ. *Bevis of Hampton*) — легендарний англійський герой, персонаж середньовічних пісень ХІІІ ст. Як вважають дослідники, сюжети, пов’язані з ним, поширюються Східною Європою завдяки зробленому у Дубровнику хорватському перекладу з італійської (саме в італійському написанні подає це ім’я і М.Грушевський). У Росії героєм фольклору з ХVІ ст. стає хоробрий богатир Бова Королевич.

Przy nim serbin żaloszny długi smyczek wlecze... — М.Грушевський цитує уривок із твору Є.Морштина (Hieronim Morsztyn) “Dostatek” (частина “Музыка”). Цей уривок М.Грушевський вже цитував в “Історії України-Руси”. Див.: *Грушевський М. Історія України-Руси.* — Т. VI. — К., Львів, 1907. — С. 616.

Текст вірша поданий упорядником відповідно до видання: *Morsztyn H. Światowa rozkosz z ochmistrem swoimi ze dwunastą swych służebnych panien / Wydał Adam Karpiński, Instytut Badań Literackich PAN, Stowarzyszenie “Pro Cultura Litteraria.”* — Warszawa, 1995.

с. 242 *études nationales* — з фр.: національні студії.

us Not eine Tugend — з нім.: з лиха (нужди) [робити] чесноту.

“Малороссийские песни” Максимовича і століття української наукової праці

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 6. — С. 1–13. Підпис у кінці статті: *Акад. Михайло Грушевський.* Наприкінці статті зазначено: “Читано на урочистім засіданню 2 жовтня 1927 р”.

Машинописна копія без правок і підпису зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17203. — 19 арк.). На арк. 1 зліва вгорі навскіс чорнилом дописано “Укр. 842”.

Передруковано без коментарів: Український історик: Журнал історії і українознавства. — Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен, 1984. — № 1–4 (81–84): У п’ятдесятиліття смерті М.Грушевського. — С. 132–147.

Подається за першодруком.

Стаття написана з нагоди століття видання: *Малороссийские песни*, изданные М.Максимовичем. — М.: В Типографии Августа Семена при Императорской медико-хирург. академии, 1827. — XXXVI, 234 с.

У шостій книзі часопису “Україна” за 1927 р., де опублікована ця стаття М.Грушевського, перший розділ “Розвідки й замітки” був присвячений столітньому ювілею появи

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
<i>О.Юркова</i> “...ВЕРНУВСЯ НА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ, ДО КИЄВА, СПОДІВАЮЧИСЬ ПОВЕСТИ ІНТЕНСИВНУ НАУКОВУ РОБОТУ...”	V	
ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
П'ятдесят літ “Исторических песен малорусского народа” Антоновича і Драгоманова.	3	428
Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання.	19	432
Костомаров і Новітня Україна. В сорокові роковини	32	435
Впливи чеського національного руху XIV–XV в. в українськiм житті і творчості як проблема досліду. Кілька заміток і дезідерат.	58	438
Місія Драгоманова.	69	440
Ганебні пам'яті	104	446
Апостолові праці	111	448
Постриження й інші обряди, відправлявані над дітьми й підлітками. ...	137	453
Відродження французької соціологічної школи.	143	454
Порайонне історичне дослідження України і обслідування Київського вузла	151	456
Соціально-традиційні підоснови Кулішевої творчості	173	458
В двадцять п'яті роковини смерті Ол.М.Лазаревського. Кілька слів про його наукову спадщину та її дослідження	219	464
Історія слов'янських літератур — фікція чи необхідний науковий постулат?	238	469
“Малороссийские песни” Максимовича і століття української наукової праці	244	470
Сто літ українського народництва	260	474
З соціально-національних концепцій Антоновича.	267	476
З публіцистичних писань Костомарова.	288	480
Техніка і умілість палеолітичної доби в нахідках Мізинського селища. ...	314	487
Чернігів і Сіверщина в українській історії. Кілька спостережень, здогадів і побажань	335	488
Об'єднання східного слов'янства та плани експансії на Балканах у 1654–1655 роках	351	490
Велике діло	356	497
До історії Переяславської Ради 1654 року	365	499
Сулиминє військо в 1654 році.	373	507
Етнографічне діло Костомарова	377	507

Три академії	399	515
Ювілей львівських “Записок” і постулату Української академії наук	413	518
З приводу листування Б.Хмельницького з Оттоманською Портою	418	520
Незвісний епізод з життя Дорошенка.	423	522
КОМЕНТАРІ		428
ПОКАЖЧИК ІМЕН		524

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга I

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1924–1930)

Редактор	<i>І.Савлук</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>І.Сімонова</i>
Коректор	<i>В.Гоменюк</i>

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Асадему. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 48,6. Обл.-вид. арк. 42,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк Державне видавництво “Преса України”
03047 Київ, пр-т Перемоги, 50
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № .

- Г91 **Грушевський М.С.**
Твори: У 50 т. / редкол.: П.Сохань, Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —
Т. 10. Кн. I : Серія “Історичні студії та розвідки” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 600 с.
ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-921-0 (Т. 10. Кн. I)

Перша книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки”. У книзі вміщені 28 статей з історії України, української історіографії, соціології та етнології, що були написані визначним українським істориком у 1924—1930 рр. в радянській Україні та опубліковані у виданнях Всеукраїнської академії наук та за кордоном. Статті, надруковані М.Грушевським вперше іноземними мовами, подаються у книзі у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-921-0 (Т. 10. Кн. I)